

MBURU: NTỌALA ASỤSỤ N'AMUMAMU ASỤSỤ NCHEKE

**Onyinye ConstanceAmamgbo
Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
08033086688
E-mail: amamgboonyinye@gmail.com**

Umjedemede

Nchọcha a lebara anya na mburu dika ntọala asụsụ n'amumamu asụsụ ncheke. Ihe kpalitere nchọcha a bu inu oku n'obi o na-anu nwanchọcha ime ka ndimmadu mata na o bu etu ngwaa siri baa uru n'omumu asụsụ Igbo ka mburu siri baa uru n'amumamu asụsụ ncheke. Ihe nwa nchọcha bu n'obi buichoputa mburu etu o si metuta ntọala asụsụ n'ebe amumamu asụsụ ncheke di. A gbasoro atutu njireme na atutu ncheke wee mee nchọcha a. Nka nwanchọcha jiri mee nchọcha a bu nchọcha e dere ede digasi n'akwukwo ndi ahaziri maka amumamu asụsụ nakwa akwukwo di n'oba akwukwo digasi n'ulo akwukwo di elu. Ka e mechara nchọcha a, a choputara na mburu dika ntọala asụsụ n'amumamu asụsụ ncheke bu ihe oke onu ahia n'ebe amumamu asụsụ di. Okwu mburuufodu na-enwe echiche miri emi n'ih i na haanaghi egosicha echiche n'uzo kwuto. A na-ejikari ihe nburunuche were atunyere ihe nburunanya. A choputara na mburu bu otu n'ime ihe omumu n'amumamu asụsụ ncheke nke na-esikari ike na nghota mana site n'ih mmadu mabu, nwaafu asusubula na-aghota ya n'egbughi oge. Nwanchọcha choputakwara na mburu na-egosi okwu ekereuche na-enye okwu nghota puru iche n'amumamu asụsụ ncheke. Nke a gosiri na mburuobula na-emetuta ekereke echiche nke na-adabado na nburunanya nye nburunuche. Na mmechi, aro nwanchọcha na-atuputa bu; ka enye umuafu Igbo ndi nwere mmasi n'amumamu a agumakwukwo n'efu.

Ọzọkwa, ide ọtụtụ akwụkwọọgugu maka atụtụ amụmamụ asụsụ ncheke n'asụsụ Igbo dị oke mkpa.

Mkpọlite

A bịa n'amụmamụ asụsụ ncheke, mbụrụ bụ isi sekpu ntị etu ngwaa siri buru n'isi, sekpuru n'aka ma kworo n'azu n'utoasusu Igbo. Mbụrụ na-akowa nghota asusu site n'igbado ukwu na nghota asusu. Amumamu asusu ncheke bu amumamuohuru n'asusu sayensi ncheke nke malitere mgbe e nwere ndorondoro n'etiti ndi na-aruka gbasara etu e si amuta asusu. O bu Lakoff Fauconnier na ndi otu ya tuputara atutu a n'afọ 1980 mgbe ha huruka amumamu asusu si aga site na ndorondoro ahụ e nwere n'etiti otu abuo ndi a: ndi otu atutu nsinagburugburu nke onye isi ha bu L. Bloomfield nakwa ndi otu atutu nsinuburu, onye isi ha bu Zellig Harris.

Mbụrụ bu atumatukwu nke e ji otu ihe amado n'ihe ozọ enweghi agwara nke mbu. O bu atumatukwu na-enye aka n'ighota asusu omimi di iche iche. N'amumamu asusu ncheke, o bu ihe a na-ahu n'anya ka e ji akowa ma na-aghota ihe ndi a naghị ahụ anya. Mbụrụ dika ntala asusu buuzo e si egosiputa uru na oru mburu na-arụ n'amumamu asusu n'akuku di iche iche. O bu ezie na otutu ndi mmadu emeela nchocha ma detuo ihe gbasara nsara echiche mburu nye anu nsọ n'Anambara, ubara echiche mkpuru okwu nwere ngwaa, aha na nkowa ya, mana o nwebeghi onye derela maka mburu dika ntala asusu n'amumamu asusu ncheke. Iji mejuputa nchocha a, a tulere otutu agumagu na atutu di iche iche maka nchocha a. Nwanchocha gbakwara ndi mmadu ajujuufodu ga-enyere ya aka maka isiokwu a. A bakwara n'onwa ikuku ntaneti chota ihe ndi nyeere ya aka imejuputa ebumnobi ya.

Nchocha a ga-aba uru maka onye choro ime nchocha n'isiokwu yitere nke an'ihu na nchocha a gara n'ihu kwaa mburu etu o kwesiri tumadi etu o siri metuta amumamu asusu ncheke nhuta mburu na oru mburu na-arụ n'uzo di iche iche. N'aka nke ozọ, o ga-abu ebe mgbakwasa ukwu maka ndi ga-eme nchocha n'odinihu n'isiokwu yitere nke a.

Ntuleghari agumagu ndi ederela n'isiokwu a

Ntuleghari ihe ndi e derela n'isiokwu a gbadoro ukwu n'ihe ndi a: nkowa mburu, nnyocha atutu, nchocha e merela n'isiokwu, atutu nchocha na nchikota.

Nkowa mburu

Mburi bu otu n'ime atumatukwue nwere n'asusu. O bu nka asusu na-enye aka n'ighota ekereuche di iche iche mana nwaafọ Igbo obula maara ihe

ekwe na-akụ ga -eji akonuche ya ghotā ya n'egbughi oge. Mbah na Mbah (2014) kowara mburu dika otu n'ime atumatuokwu na-esikari ike ighota mana site n'ihe mmadu mabu, nwaafọ asusubula na-aghota ya n'egbughi oge. Omumaatu:

1. "Okeke bu Mbe." Onye Igbo obula ma na 'Mbe' na 'Mmadu' abughi otu. Nke a mere na ighota 'Okeke' dika 'Mbe' agaghi adaba. Ozokwa, Okeke bu mmadu mana o ziputara otu agwara ndinime Mbe nke buigho aghugho. Mburu ebe a mere ka mmadu chemie echiche ime n'agwara 'Mbe' wee tunyere onye a na-ekwu maka ya. Na nsirihu ndi Igbo tumadi n'akuko ifo, a maara 'Mbe' dika anu na-aghoghugho. Nke a mere na a ga-eji njirimara a wee tunyere ma mado n'Okeke. O bu mmado a na-enye ya bu mburu echiche o nwere.
Ofomata (2005) si na mburu bu otu n'ime atumatuokwu e nwere n'asusu Igbo. Mburu anaghi eji imaatu were akowa okwu. O na-akowa okwu kpom kwem ebe mkpuruokwu o ji akowa ihe bu 'bu'. Omumaatu:
2. "Nwaanyi ahubuoku na mmiri." Ebe mputara ya bu na nwaanyi ahu bu onye na-enye oke nsogbu maobuo bata o su.
3. "Chika bu edi." Nke a putara na Chika na-arahu oke ura.
N'ebe a, okwu ndi a akara ihe n'okpuru na-egosi mputara mburu n'ahirikwu a. Nke a gosiri mburu di ka nsara echiche ntola asusu n'amumamu asusu ncheke.

Lakoff na Johnson (1980) kowara mburu dika ihu otu ihe di ka ihe ozu. Nkwa ha na-egosi na mburu na-eziputa nhuta nhurunuche nsirihu ndi mmadu n'omenala di ichie ichie tumadi etu o siri metuta amumamu asusu ncheke. Mbahna ndi otu ya (2013) kowara mburu dika atumatuokwu na-eji njirimara otu ihe maobu echiche ya atunyere ihe ozu. Okonkwo (1980) kowara mburu dika ikwu na ihe a bu ihe a. O gara n'ihu kwuo na mburu anaghi agba okwu okirikiri dika myiri si eme. O nyekwara omumaatu nke ya.

- 4 (a) O bu agu n'ogu ahu.
(b) Chika bu edi.
(ch) Nweke bu nwaanyi.
(d) Nna Udoka bu udele dg.

I lee anya n'omumaatu a, i ga-ahu na ahirikwu ndi a niile ataghi okwu aru ma ncha. Mmadu ga-eji ihe echiche asusu nhurunuche mado echiche nhurunanya. Radden (1999) mere ka a mata na mburu bu mgbe a si

na mmadu, ihe, maobu ebe bu ihe o bughị, naanị maka na ha abuo nwekoru otu agwara ndinime. Nkwa Radden gosiri na mburu abughị naanị mmadu bu nchuta ya, kama ihe obula nwere ike ibu isiokwu maobu nchuta mburu.

Halupka-Resetar na Radic (2003) kwara mburu dika atumatuokwu e ji atule ma na- aghota ihe abuo enweghi ka ha si yie onwe ha site n'iweputa agwara zoro ezo ha abuo nwekoru. Nkwa mmadu abuo na-egosi mburu di ka iji nharunanya, were aghota ihe nharunuche.

Nkwa ndiokaasusu ndi a niile bachara uru n'otu uzomaobuuzozo. Nwanchocha na-akwa mburu di ka atumatuokwu na - ewere otu ihe amado n'ihe ozoma iji ziputa echiche nharunuche nke mputara ya na-adị iche site n'otu agburu ruo n'agburuzo, maobu site n'otu asusu ruo n'asuzozo. Nkwa a gosiri na echiche mburu anaghi abu echiche nkiti; na-eji ihe a na-ahu anya akwa ihe a naghị ahu anya.

Nnyocha atutu

N'ebe a, nwa nchocha tulere atutu echiche di iche iche nke o si na ha wee horo otu maka ntucha nchocha a. Atutu ndi a bu atutu njireme, atutu nsinuburu (mburu putawa), atutu nsinagburugburu, na atutu nchputazi.

Atutu njireme

Atutu a bu Ludwig Wittgenstein tputara ya n'afu 1953. Atutu a bu atutu nghota na-ekwu na nghota okwu obula gbadoro ukwu n'etu ndi obodo si were okwu ahu. Nke a gosiri na o nweghi okwu nwere echiche aka ya, mana a ma na echiche nwere odidi nnonwe nke emetaghionodu ya n'asusu maobu atumatuokwu. Atutu a bara uru nke ukwu maka na o na-eweputa echiche miri emi nye atumaatoku di iche iche. Atutu a riri mperi n'otu akuku n'ihu na o bu naanị ndi nwe ya jikari ya aruru.

Atutu nsinuburu

Onye tputara atutu a bu Zellig Harris n'afu 1951. Ndi nkwa atutu a kwenyere na echiche ihe nwere udidi izugbe na nke myiri izugbe. Atutu a na-akwa na echiche ihe obula bu enyo ihe ahu na-akpalite n'echiche mmadu mgbe obula a kporo ya aha. Omumaatu:

6. (a)Mmadu; Ihe na-abia onu n'echiche bu onye Chi kere eke nwere agwara mmadu. Ya bu na e nwere mkpoha nharunanya na nke nharunuche. Ndi otu a na-akwa na ihe obula ga-enwe enyo uche ya.

Atutu a nwere oghom di na ya n'ihu na mmadu abuo maobu kari anaghi enwe otu enyo nghota nye okwu obula. Ozokwa,

ndiokammuta kwuru na o bughị okwu niile nwere enyo echiche.
Omumaatu:

- 7 (a) Anuri, ihunanya, ekene dg. Okwu ndi a enweghi enyo echiche.

Atutu nsinagburugburu

Onye tuputara atutu a bu L. Bloomfield n'afọ 1933. Usoro atutu a na-agbaso wee eme nkowa ya bu usoro kwunukwunu, mkpalite na nzaghachi. Atutu a na-akowa na echiche okwu obula nwere bu echiche e nyere ya n'asusuo di na ya.

Atutu a bara uru maka na o toro ntala atutu echiche ndiozo. O bu eziokwu na atutu a bara uru, mana o riri mperi n'ihu na o nweghi usoro izugbe omume ihe na osisa ya ga-esi gaa n'ihu.

Atutu nchoputazi

Onye tuputara atutu a bu Taski n'afọ 1933. Atutu a na-akowa na mgbe a na-atule ndinechiche okwu, e kwesiriimata n'ezie ma okwu ahụ enwere agwara ndi ahụ a si na ha nwere. Usoro o ji enye nkowa bu usoro nnyocha na nchoputa. Nkowa atutu a na-ekwu na tupu e kwuo echiche ihe, a ga-achoputagodu ma echiche ahuo bu ezie. O bara uru maka na o na-enye aka n'ichoputa eziokwu di n'echiche. Atutu a riri mperi n'ihu na ma echiche ihe o bu eziokwu maobu asi agbasaghiokaasusu. Ihe gbasaraokaasusu buikowa ma ahirikwu o dabara adaba n'usoro osu asusu ji ahazi asusu ya.

Atutu nchocha

Nwanchocha gbasoro atutu njireme na nchocha ya. O mere nke a n'ihu na nchocha ya gbadoro ukwu na nkwenye atutu njireme. Atutu a na-ekwusi ike na echiche na nghota okwu obula bu ihe ndi nwe ya ji ya eme n'asusu n'ihu na o nweghi okwu nwere echiche aka ya. O bu ihe doro anya na echiche mburu na-adị ihe site n'otu asusu ruo n'ozo. Ebe o bu na nchocha a metutara mburu dika ntala asusu n'amumamu asusu ncheke, atutu a ga-aka mma iji kowaa isiokwu a.

Nchocha e merela n'isiokwu

N'ebe a, nwanchocha ga-atule ihe ndi mmadu derela metutara isiokwu o na-eme nchocha maka ya. Lakoff na Johnson (1980) na nchocha ha mere gbasara mburu kowara na mburu abughi naani ihe e ji achọ okwu mma, kama na o bukwazi ihe e ji achikota ma ziputa echiche mmadu. Asusubula na -egosi ka ndi mmadu si eche echiche, ka ha si aghota okwu ma na-akowa ihe. Ha gara n'ihu kowaa na mburu na-aputa ihe

n'asusụọbula n'uzọfọdụ dika, omenala, azumahia, agumagu, ọnọdu akunauba dg. Echiche ndị a bara uru nke oma ma gosiputa ụzọ dị iche iche e si eji mbụrụ arụọrụ n'asusụ.

Mbah (2013) kwuru na mbụrụ bụ atumatụokwu na-eji njirimara otu ihe maọbụ echiche ya atunyere nke ihe ọzọ. Ihe ndị a nwere ike bụrụ ihe nhurunuche dika nka okwu na-arutụ aka n'ihị na ọdịdị ya ka e siri hụ ya n'agumagu. Nhurū a na-enye aka kowaa ntọala arumarū, echemeche, nkwugharị maọbụ ọnọdu nwere ike ikowa ihe site n'iji otu n'ime ome echiche ndị a: ọhụhụzọ, ọnọdu ihe dg.

Fauconnier (1983) na Holyak (1995) kwuru na ọ bụ site na mbụrụ ka e si akowa ma na-emeputa okwu ọhụrụ nke ọtutụ ndị mmadụ anaghị ahutazi ka nke sina mbụrụ. Ndị a na-arụka na e wepụ mbụrụ na asusụ gaara eri ajọ mperi. Wee (2004) na nchọcha nke yakwuru na mburubụ amumamụ asusụ metutara ọdibendị. Nchọcha ya gosiri na mburū gbadoro ukwū na amumamū nwere echiche dị iche iche site na nsirihū mba dị iche iche. O jī mba Percia maa atụ ebe ọ sirī na anū a na-akpọ awọrọ bụ anū na-egosi aghughō na nsirihū mba ahū, mana n'ala Igbo, anū a na-akpọ mbe bụ anū na-egosi aghughō dg. Nke a gosiri na a si na mmadū bụ awọrọ, a mara na onye ahū bụ onye aghughō dika e siri mara anū a bụ mbe. Nchọcha ya bara uru n'ihī na o gosiri mburū na etu o si dī na nsirihū mba ụfọdū. Nchọcha a nyere aka n'ighota ka nsara echiche ụfọdū agburū si dī nke ruturū aka na mburū dika ntọala asusū n'amumamū asusū ncheke.

Valesco (2001) dika ọ dī na Mbah na Edeogu (2012) mere nchọcha site n'orū atọ gbara ọkpurukpū atutū echiche na-arū n'amumamū asusū ncheke. Atutū atọ ndī a bụ; atutuowa ndinime, atutuowa nsinuzọ na atutuowa ndinike. Ihe a chọputara n'isiokwu a bụ na atutū nhuta ntọala mburū nwere ọkpurukpuorū abuo metutara mmekorita dī n'etiti nsinebe na nhuta dī n'ime ahannochi nke madoro n'echiche ma weputa ihe ha jiri buri otu. Na nchikota, a chọputara na mgbe obula a na-akparita uka, a na-akpalitekariowa echiche atọ ndī a, mburū, ahannochi na atutū nhuta echiche. N'ebe a, a ruturū aka na nsinebe na nhuta dī n'ime ahannochi nke mburū bụ otu n'ime.

Mburū dika ntọala asusū n'amumamū asusū ncheke

N'asusū Igbo, mburū so n'otu atumatụokwu na-enye aka akowa nghota asusū n'amumamū asusū ncheke n'uzọ dī iche iche. Uzọ ndī ahū bụ:

Mmado echiche

Mbụrụọbụla na-emetuta ekereke echiche nke na-adabedo na nhurunanya na nhurunuche. Nke a putara na echiche ahiri mburu niile anaghi abu echiche nkiti. Omumaatu:

8. Nwata ahụ bu ozu nwuru anwu. N'ebe a, e jiri ozu nwuru anwu wee tonyere nwata. O bu site n'uzo a ka e ji were ihe nhurunuche na-atonyere ihe nhurunanya.
9. Oroma ahụ bu shuga. N'ebe a, e ji 'shuga' tonyere oroma iji gosiputa etu o si atoto. Nke a gosiri na mgbe obula nwaafọ Igbo nuru n'ihe na-atoto, echiche ya ga-agbaga n'ebe shuga di.
10. O tara ahụ buruzie okazi. N'ebe a, e ji 'eriri okazi' wee tonyere udi ahutara. Nwaafọ Igbo ga-eji uche ya mata na anu afozighi onye a na-ekwu maka ya n'ahu n'ih na eriri okazi na-adigirigiri nke ukwu.

Mburu dika ntala asusu nsinebe

Mburu na okwu e ji ya emeputa anaghi eyi. Omumaatu:

11. Okeke bu ezi. N'ebe a, Okeke na ezi eyiteghi. Nke a mere na o bughi ha abuo ka e ji atonyere ibe ya. Onu na-echega uche ebe ozo iji ghot mputura ahirikwu a n'ih na o buiru unyi ka e ji mara 'ezi' n'odinala Igbo. O bu nke a mere na a bia n'amumamu asusu ncheke, onye Igbo obula nuru ya bu ahirikwu ga-atu uche ya iji Okeke tonyere ezi ma were njirimara ezi tonyere Okeke. O bu site n'ime nke a, ka e si ahuta mburu dika ntala asusu n'amumamu asusu ncheke.
12. Maazi Okafu bu nduru. Na nsirihu ndi Igbo, nduru bu anu na-ahuzo nke oma. N'amumamu asusu ncheke, mgbe obula e ji nduru tonyere mmadu, i mara na onye ahụ na-ahuzo nke oma. O bu ezie na Maazi Okafu bu mmadu ebe nduru bu anumanu. Nke a ga-eme ka onye obula nuru ya chemie echiche ime iji ghot mputura ahirikwu ahụ.
13. Oguchi bu enwe. N'ahirikwu a, Oguchi bu mmadu ebe enwe bu anumanu. Ha abuo eyiteghi. Ndi Igbo na-ahuta enwe di ka anu na-ari elu osooso. Mgbe a si na 'Oguchi' bu enwe, ihe o putara bu na 'Oguchi' na-ari elu nke oma.

Mbụrụ dika mmetụta ntọala asụsụ

N'amụmamụ asụsụ ncheke, mbụrụ na-emetụta nhụta nhurụnuche. A na-eji ihe nhurụnanya akọwa ihe nhurụnuche. Omụmaatụ:

14. Chioma bụ agarachaa. N'ebe a, ọ bụrụ na a si na Chioma bụ agarachaa, a na-ahụkarị ihe atọ n'ebe Chioma nọ. Ha bụ ndị a:

- (a) Chioma na-ete ntecha.
- (b) Chioma na-akwughari.
- (ch) Chioma na-agaghari.
- (d) Ike anaghị ede Chioma n'ụlọ dg.

Ọ bụ site n'ihe njirimara ndị a, ka a ga-eji kowata ụdị akparamagwa Chioma na-akpanke anaghị ahụ anya. Nke a gosiri na mbụrụ niile na-emetutakarị nsara echiche nhurụnanya na nke nhurụnuche n'amụmamụ ncheke.

Mbụrụ na-eziputa nghota dị iche iche

Mbụrụ dika ọ dị n'atụtu asụsụ ncheke abughị mbụrụ dika ọ dị n'agumagu. N'ebe a, a na-ewe mbụrụ dika atumatuokwu niile; ma ilu ma mbụrụ, mpaghara nnọchi, ahannochi, ukabuilu, asinilu dg.

Ilu. Nke a bụ okwu akọnauche ndị Igbo ji akọwa okwu ha, onwe ha na ihe ha na-ekwu maka ya. Ọ bụ okwu a na-echemiri echiche ime tupu aghota ihe ọ putara.

15. Omụmaatụ:

- (a) Ọ bụ etu aka ha nwaanyị ka ọ na-atụkwasi di ya. Nkọwa ya bụ na ọ bụ etu ike mmadụ ha ka ọ na-emeru ihe.
- (b) Isi kote ebu, ọ gbaa ya, putara, onye chọtansogbu, o sogbube ya.

Ahannochi. Nke a bụ atumatuokwu nke e ji ihe yiri ihe akọwa. O nwere agwara mbụrụ n'otutu ebe. Ha nwere otu usoro echiche n'ihu na ha na-ekeputa okwu nkiti manandiche di na ha. Mbụrụ na-amado n'echiche site n'otu ihe gaa n'ihe ozọ mana ahannochi na-eweta nkọwa n'etiti ihe abuo di n'otu ebe. Omụmaatụ:

16. Aka aja aja na-ebute ọny mmanụ mmanụ. Ozọ, ndị okpu mmee si na nke a abughị omenala.

Nsinilu: Nsinilu buudi mmemmadu na-egosiputa ekereke mmadu n'ebe ihe, anumanu maobu ihe ekereuche di. Ọ na-eme nkọwa site n'iji "siri na"

nke na-enye echiche maobu ekwumekwu ahụ ikike nkowa na nghota.
Omumaatu:

17. Asika siriri onye ube ya ruru ya rachaa. Mbe siriri na nsi esigbuo ya.

Mburu na-enye aka emebeta okwu oheru

N'ebe a, imebeta okwu oheru a na-esi n'atumatuo kwu mburu echeputa mkpuruokwu oheru e ji akowa ihe ndaputa maobu awama anya oheru. Fauconnier (1997: 79) kowara na o bu mmeputa okwu oheru ka e ji weta nje komputa site na nje na-abanye n'ahu mmadu. O kowara ihe ndi a site n'omumaatu ndi a:

18. (a) Na nje komputa bu nje nke a choputara ihe banyere ya.
(b) Nje a adibeghi na komputa.
(ch) Nje a nwere ike imubawanye ma ahapu ya.
(d) O na-adoghachi ike oru komputaazu.
(e) E kwesiri igbochi nje a ibanye n'ime komputa.
(f) A ga-egbochi ya site n'ime ka nje a ghara ibanye ya ncha ncha maobu site n'itinye ngwa ga-egbochi ya n'ime ya bu komputa.

Fauconnier na -akowa naenweghi ebe ozo a gaara isi weta nje komputa dika ahụ mmadu maobu huta ya dika nje na-abanye mmadu n'ahu. O bukwara site n'echiche a ka asusu di ichie ichie si ewere mpaghara ahụ mebeta okwu oheru. Omumaatu: Site n'isi mmadu, a na-agbatị echiche isi wee nweta ihe ndi a:

19. (a) Onyeisi agwa
(b) Onyeisi oche
(ch) Onyeisi egwu
(d) Onyeisi ngalaba
(e) Onyeisi oru
(f) Onyeisi ala, dg.

I lee anya ebe a, i ga-achoputa na mburu nyere aka n'igosi ntola nhuta nhurunuche site n'ahirio kwu ndi a e jiri nye omumaatu.

Ozokwa, okwu ndi a dika ulọelu, ulọegwu, ulọala, ulọaku, ulọakwukwọ, anya obodo ji ahụzọ, anyae, nakwa site n'ire e nweta ireokwu, dg. bụcha okwu mburu.

Nke a gosiri na e wepu mburu n'asusu, asusu kaara eri ajo mperi. O bu site na mburu ka e si emeta okwu oheru nke otutu mmadu anaghi ahutazi dika nke sina mburu.

Mburu dika nsirihu ntala asusu na omenala ndi

O di mkpa itu aka na echiche mburu na-eweta na-agbadokwu na nsirihuodibendi. N'omenala Igbo, e ji aghughu mara mbe mana nke a abuchaghi eziokwu n'agburu ndiozo dika na mba Amerika na Ndia. O bu ududo na aworo na-arudiuru a n'otu n'otu n'omenala ndi ahụ. Ndi otu amumamu a na-akowa na e nwere ike ibawanye echiche mburu site n'iji ya kowaa onoduhuru e nwere n'odibendi. Omumaatu:

22. (a)Obi m dajuru.

(b) Obi m ritere elu.

(ch) Obara ya na-agba n'elu dg.

I lee anya n'ahirjokwu ndi a, ha bucha mburu na-akowa azu okwu di iche iche nke meturu mkpuruokwu maobu umezu mmadu.

23. Ozokwa, n'ala Igbo, oji bu mkpuru osisi a na-akwanyere uguwu puru iche. E ji ya anabata ndiozia nke na-egosi nnabata puru iche. Ma o dighi etu a n'agburu ndiozo. N'ala Bekee, o bu okookoo ka ha ji egosi nnabata na ihunanya.

24. N'ala Igbo, a maara ezinaulo ka ebe e nwere nne, nna na umu ha, ikwunaibe, dg. Mana na nsirihu ndi agburuozo ha na-ahuta ezinaulo ka ebe e nwere naani nne, nna na umuntakiri.

25. Na nsirihu ndi Igbo, agu bu anu na-akpa ike. Ya bu na a si na mmadubu agu, ihe o putara bu na onye ahụ na-akpa ike. O bukwa etu ahụ ka ndi Bekee siri hu ya.

Mbụrụ dika o bu ngwongwo

Mbụrụ bụkwa otu n'ime atumatuo kwu na-ebuko mkpuruokwu maobu ahiriokwu na ibe ya onu tumadi n'amumamu asusu ncheke. Mbụrụ na-eme ka okwu abuo ndi a gakooonu. Omumaatu mkpuruokwu ndi a bu:

26. (a) Ndum. N'asusu Igbo, mgbe mmadu kwuru ndum, o putara otutu ihe na nghota ndi mmadu dika irio Chukwu maka ogologo ndu maobuudi ndu mmadu na-ebi na akparamagwa ndu onye ahụ na-eziputa dg.
- (b) Njem. Omumaatu ndi a na-eziputa mburu dika o bu ngwongwo n'amumamu asusu ncheke. Ebe omumaatu ahiriokwu bu ndi a:
27. (a) Onye na-ebi ndu bu onye na-eme njem.
- (b) Mbunuche ya bu ebe o na-aga.
- (ch) Ihe isiike nke uwa buogbatauhie di na njem dg.

Ahiriokwu ndi a bu ihe e nwere ike ighota site n'iji ilu a bu "uwa bu njem" tunyere njem mmadu na-eme mgbe niile. A na-eji ako site n'ilu a, akpa nkata oge obula. I lee anya n'ahiriokwu ndi a niile, I ga-achoputa na ha gbadoro ukwu n'otu okwu a buwa bu njem. N'udi mgbatị echiche a, echiche ya na-aga ihu na ihu nke putara na e nwere agba obula agafere, agaghị echighakwa azu na ya.

Nchikota

Nwa nchocha choputara mburu dika ntola asusu n'amumamu asusu ncheke. Nchocha a gosiri ihe atutu ncheke kwuru na mburu n'amumamu asusu ncheke metutara atumatuo kwu niile dika ilu, myiri, ahannochi, akpaalaokwu, dg. A huru nke a n'ebe e webatara ilu iji kowaa ihe ufodu. Mgbe e mechara nchocha a, a choputara na mburu n'amumamu asusu ncheke dika ntola asusu bu n'isi, kworo n'azu ma sekuru n'aka tumadi n'ebe asusu di. Ihe ndi a niile gosiri na mburu bu akwaa akwuru n'ime atumatuo kwu niile e nwere n'amumamu asusu ncheke.

Mmechi

Site n'ihe ndi e ziputagasi, nwa nchocha mejuputara ebumnobi ya bu inyocha mburu dika ntola asusu n'amumamu asusu ncheke. O choputara na mburu bu isi sekpu nti n'atumatuo kwu tumadi n'amumamu asusu ncheke ma nye aka kowaa atumatuo kwu ndiozo niile.

Nwa nchocha choputakwara na mburu nyere aka kowaa atutu ncheke etu o siri metuta ntola osu na etu osu asusu si e ji ya asu asusu. O gosiputara etu atutu njireme si puta ihe n'echiche okwu obula bu ihe ndi

nwe ya ji ya eme n'asusu. O bu ihe osu asusu jiri ya mee metutara mburu dika ntola asusu n'ebe ndi nwe asusu ahụ nọ.

Aro nwanchocha

Site n'ihe mkpobiukwu di na nchocha a, nwanchocha na-atu aro ndi a: ndiokaasusu na ngalaba amumamu asusu n'uloakwukwo di elu ga-agba mbọ nwee ogbako ma hazie etu a ga-esi muta atumatukwu obula n'uzo ka mma. Nke a ga-enye aka n'ighota ya nke oma. Ha ga-agba mbọ deputa otutu akwukwo agumagu na-akuzi maka isiokwu a iche n'ih i na e nwekebeghi akwukwoogugu maka ya. Ha kwesikwara inye ndi choro ide akwukwoogugu a nkwado n'uzo puru iche. Mgbe ha mere nke a, akwukwoogugu ga-abu aturu taba ma mee ka amumamu a diri onye obula ga-eme nchocha na ya mfe.

Ozokwa, nwanchocha na-ekwu ma na-ekwusi ike naekwesiri inye otutuumafo Igbo ndi nwere mmaji n'omumu asusu Igbo amumamu agumakwukwo n'efu, ma mee ka umakwukwo ndi nọ na ngalaba amumamasusu Igbo nweta oru ozugbo ha gusiri akwukwo. Nke a ga-enye aka kpali mmuo ndi obi ha juru oyi n'igu na imu asusu Igbo n'uloakwukwo di elu. Mgbe e mere nke a, amumamu asusu n'ulo akwukwo di elu ga-abuzi ihe e ji eme onu.

Edensibia

Fauconmier, G. (1985). *Mental spaces*. Cambridge: MA: MIT Press. Halupka-Resetar, S. & Radic, C. (2003). "Animal names used in addressing people in Serbian". *Journal of pragmatics*, vol. 35, 190 – 199.

Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things; what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago.

Mbah, B. M & Edeogu, P. N. (2012). "The semantics of the verb – 'se': A cognitives semantic study". *International Institute of Science, Technology and Education*, 2.41 – 47.

Mbah, B. M., Mbah, E. E., Ikeokwu, E. G., Okeke, C. O., Nweze, I. M., Ugwuona, C. N., Akaeze, C. M., Onu, J. O., Eze, E. A., Prezi, G. O., & Odii. C. (2013). *Igbo adi. Igbo-English English-Igbo dictionary of linguistics and literary terms*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2014). *Atutu amumamu asusu Igbo*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Mbah, B. M. (2017). "Nkuzi n'ihe omumu cognitive linguistics". *Ngalaba amumamu Igbo, Afrika na Eshia, Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka*

Ogomata, C. E. (2002). *Ndezu utasusu Igbo nke ndi junio sekondiri*. Enugu: Format Publishers.

Okonkwo, M. N. (1980). *A complete course in Igbo grammar*. Ibadan: Macmillian Nigeria Publishers. Radden, G. (1999). "How metonymy are metaphors?" *Na Barcelona (ohz.), Metaphor and metonymy at the crossroads*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Talmy, L. (2000). *Towards a cognitive semantics*. Cambridge: MIT Press.

L. (2004). *Proper names and theory of metaphors*. Cambridge: Cambridge University press.

Website: <https://www.enyojonal.com>